

O FILOZOFICKÝCH ASPEKTOCH AUTO/BIOGRAFIE

LIZ STANLEY: *The auto/biographical I. The theory and practice of feminist auto/biography* (Auto/biografická I. Teória a prax feministického auto/biografie). Manchester and New York, Manchester University Press 1992, 289 s.

Otázky súvisiace s tvorbou a povahou (najmä s poznávacou kompetenciou) životopisných žánrov priťahujú v súčasnosti pozornosť výskumníkov z viacerých vedných oblastí (literárna veda, psychológia, sociológia, antropológia, filozofia); táto téma zaujala popredné miesto aj vo feministickom výskume, a to v súvislosti s analýzami autobiografických (aj biografických) prác ženských autoriek, resp. prác o ženských postavách. K zaujímavým prácam tematizujúcim „písanie života“ (lifewriting) patrí aj monografia *The auto/biographical I.*, v ktorej sa Liz Stanleyová sústreďuje na epistemologické aspekty autobiografie a biografie. Vychádzajú z názoru, že všetky formy „písania života“ sa vyznačujú spoločnými charakteristickými rysmi a vyžadujú spoločný analytický prístup, rozvíja L. Stanleyová teóriu feministického auto/biografie a načrtáva aj jej hlavné zásady. Zámerom knihy je rozvinúť taký prístup k problematike auto/biografie, ktorý síce pripúšťa osobitosti, no odmieta druhové rozdiely medzi jednotlivými formami „písania života“. Vo svojej koncepcii „auto/biografie“ (už sám termín naznačuje relatívnosť hraníc medzi biografiou a autobiografiou) autorka dôrazne polemizuje s tvrdením, že biograf (a autobiograf) spĺňa proklamovanú požiadavku objektivity a fakticity, a obhajuje názor, že všetky formy „písania života“ sú vo svojej podstate „rafinovanými“ činnosťami, ktoré prostredníctvom selekcie, zdôrazňovania niektorých a zamlčovania iných momentov produkujú neprirodzené (ba až falošné a nepravdivé) obrazy života. L. Stanleyová vyslovuje viaceré kritické pripomienky na margo tradičného auto/biografického kánonu a zdôvodňuje požiadavky na utváranie nových kánonov, do ktorých by sa premietli súčasné diskusie o subjekte (self), ale taktiež aj o inštancii autora (resp. o jeho „smrti“), a ktoré by zároveň novým spôsobom reflektovali vzťah žitého a písaného života.

Hneď na začiatku práce sa venuje pozornosť rozdielom medzi moderným a postmoderným chápaním biografie. Koncepcia modernej biografie sa opiera o predpoklad, že je možné (a nutné) dosiahnuť prostredníctvom biografie pravdu o X alebo o Y, že biograf (a autograf) môže priviesť k realite životov iných ľudí. Biograf má pri plnení tejto úlohy sledovať lineárnu trajektóriu vo vývine subjektu a pri jej rekonštrukcii sa zamerať na získavanie maximálneho počtu detailov. Inými slovami, moderná biograf (a autograf) sa usiluje o rekonštrukciu „esenciálnej, fundamentálnej osobnosti“; predstava o možnosti tejto rekonštrukcie sa spája s vierou, že je možné zakúsiť a pochopiť aj minulosť iného človeka tak, ako ju zakúšal on sám. Autorka protestuje proti takejto predstave, argumentujúc, že aj obraz prítomnosti, no o to viac minulosti, je výsledkom viacerých vzájomne si konkurujúcich verzí (závislých od viacerých perspektív) pri nahliadaní na to, čo sa stalo. Otázku „kto to hovorí“ pokladá preto pri posudzovaní biografie a jej kompetencie dosiahnuť pravdu za nesmierne dôležitú. Súčasťou praxe moderných biografov je podľa autorky privilegovanie vlastnej perspektívy (vlastnej verzie), ba jej absolutizácia. Biograf však vždy produkuje určitú interpretáciu popisovanej osoby; pohľad každého biograf (a autograf) je - ako zdôrazňuje Stanleyová - sociálne lokalizovaný, a teda nevyhnutne parciálny. Moderná biograf (a autograf), založená na „realistickom klame“ (podvode), vychádza z korešpondenčnej teórie, t.j. z viery, že medzi skúmaným životom a písaným produktom biografického výskumu je vzťah korešpondencie, a teda aj z viery, že text má vo vzťahu k popisovanej osobe prísne referenčný charakter. L. Stanleyová si všíma v tejto

súvislosti nielen epistemologickú, ale aj ontologickú rovinu problému: tú druhú určuje viera v existenciu koherentného, esenciálneho, nepremennivého a jednotného „Ja“ (self), ktoré údajne možno vhodnými metódami verne uchopiť.

Hlavná výhoda, ktorú autorka vyslovuje voči lineárnemu a chronologickému skúmaniu biografického subjektu, spočíva v tom, že v takom prípade sa „reflektor“ sústreďuje len na izolovaný subjekt, čím sa zneviditeľní existencia ostatných ľudí okolo neho a stráca sa komplexnosť portrétu: subjekt sa zobrazuje „ako obor medzi trpaslíkmi“. Autor biografie, tvrdí Stanleyová, rozhoduje o tom, KTO sa hodí na to, aby bol subjektom, aj o tom, AKO bude daný subjekt reprezentovaný, pričom výber „vhodného a hodného subjektu“ závisí najmä od jeho sociálnej pozície. Biograf je teda aktívnym faktorom biografického procesu, pretože konštruuje, a nie iba reprezentuje biografický subjekt taký, aký tento „skutočne je“. Stanleyová pokladá za dôležité, aby biograf videl subjekt v jeho väzbách a spojeniach s inými ľuďmi, pretože „nikto nie je absolútnym ostrovom“ a nijaké „Ja“ sa neutvára mimo sociálnych väzieb (ontologické dôvody) a pretože sociálne siete sú zároveň základným prostriedkom pri poznávaní iného života (epistemologické dôvody).

Vychádzajúc z postmodernej kritiky jednak predstáv o monolitnom, pevnom, nemennom „Ja“, (ktoré je zobrazované, ako aj z predstáv o jednotnom, pevnom „Ja“ autora auto/biografie), jednak z kritiky predstáv o referenčnosti v zobrazovaní takéhoto stabilného, jednotného „Ja“ a o transparentnej povahe jazyka, skúma Stanleyová zložitý proces zmeny žitých životov na písané životy; dochádza k názoru, že každá auto/biografia má intertextový charakter a že medzi životom žitým a medzi jeho textovou reprezentáciou existujú mnohoraké a zložené väzby. Stanleyová napísala viac biografí, a to o Hannah Cullwickovej, Olive Schreinerovej, o Petrovi Sutcliffovi, Emily Wilding Davisonovej; na základe vlastnej skúsenosti si uvedomuje, že aj jej vlastná auto/biografia je tesne prepletená s každou biografiou, ktorú písala, že pisateľovo „Ja“ nie je neustranným pozorovateľom, nezaujate registrujúcim „Olympanom“, ale že vstupuje do textovej konštrukcie zobrazovaného „Ja“, vnáša do procesu tejto konštrukcie parciálnu perspektívu, vplyvy naračných štruktúr a pod. Písanie biografie je vždy späté aj s autobiografiou pisateľa, biograf si podľa Stanleyovej utvára k subjektu biografie (biografickému „Ja“) vzťah, ktorý má svoju históriu, podlieha vývinovým premenám.

Svoje úvahy o „anti-realisticom“ auto/biografickom písaní podopiera Stanleyová názormi viacerých teoretikov (napr. Susan Sontagovej) o podobnom „anti-realizme“ fotografického pohľadu a vizuálnej reprezentácie vôbec. Ani kamera, ani film neukazujú obrazy, ktoré by „hovoriли za seba“. Podobne ako fotografický imidž, aj každá auto/biografia je ľstivá, pretože redukuje mnohorozmerný žitý život na menejrozmerný život písaný. V tejto súvislosti hovorí Stanleyová aj o fotografiách, aj o auto/biografiách ako o prípadoch „falošnej reprezentácie“, ako o „falošných ikonách“, vzoroch, ktoré by mali byť atraktívne a žiaduce, no ktoré sú spravidla zavádzajúce, vzdialené od každodenného života, podliehajúce dominujúcim konvenciám a stereotypom. Nielen biografia, ale aj autobiografia je konštruktom (imaginatívnym osvojením) minulého „Ja“, ktoré je utvorené v texte a nie je reálne; v ktorom sa fikcia a fakty spájajú, prelínajú a vzájomne podmieňujú. „Falošné reprezentácie“ však môžu byť podľa autorky aspoň také zaujímavé ako „pravdivé“ - nasmerovávajú totiž našu pozornosť na vzťah pravdy a lži, na problém komplexnosti „mnohých právd“. Navyše, ako tvrdí autorka, práve využívaním fikcie sa niekedy možno priblížiť k pravde o inom človeku viac ako ľpením na čistej pravde faktov.

V rámci postmodernej kritiky esencialistických koncepcií subjektu, ako aj kritiky viery v referenčnosť vzťah medzi realitou a textom dochádza k narušeniu „autobiografického paktu“. Podľa tohto paktu sa predpokladá, že autobiograf píše úprimne, že sa „vyznáva s rukou na srdci“, že hľadá a nachádza pravdu o sebe, o živote; takisto sa predpokladá čitateľova viera, že čítaním možno získať spoľahlivé referenčné záznamy, ktoré sú také pravdivé, ako je to len možné. Stanleyová svojou koncepciou auto/biografie takisto sponchyňuje takýto pakt, odvolávajú sa okrem iného aj na Barthesa a jeho tvrdenie, že „Ja“, ktoré píše, už nemá priamy a bezproblémový prístup k „Ja“, ktorým bolo; aj autobiograf má svoju minulosť, ktorá je zaľudnená množinou

za sebou nasledujúcich „Ja“ (ako autor rástol, vyvíjal sa a menil). Autobiografie sú preto sčasti fikciami retrospektívne rekonštruovanými prostredníctvom pamäti - tá je však selektívna, limitovaná, aj preto je každé rekonštruované „Ja“ nevyhnutne parciálne, vytrhávané z kontextov, v ktorých žilo reálne „Ja“. V produkcii textového „Ja“ sú teda odchýlky nevyhnutné a všetky „Ja“ utvorené v hovorených či písaných autobiografiách sú podľa Stanleyovej už na základe definície ne-referenčné (dokonca i vtedy, ak ide o realistický žáner). Na rozdiel od teoretikov, ktorí obhajujú tradičný autobiografický kánon a vo fikcii vidia čosi, čo protirečí podstate autobiografie, Stanleyová zastáva názor o nevyhnutnom prelínaní a prepojení fikcie a faktu v procese textovej konštrukcie života. Symbiotický vzťah faktu a fikcie skúma autorka napríklad v textoch Colettovej, Gertrúdy Steinovej a Virginie Woolfovej; z hľadiska dnešného čítania týchto autoriek možno podľa Stanleyovej povedať, že všetky prekračujú hranice žánru, narušajú kánony už len tým, že nazerajú na „Ja“ ako na produkt, ktorý je vždy nanovo utváraný a otvorený voči novým interpretáciám. Stanleyová upozorňuje, že aj zdanlivo referenčné a jednotné „Ja“ zobrazené v auto/biografiách je vlastne závislé od daného typu kultúrnych reprezentácií. Konštrukcia nášho „Ja“ je vždy kultúrne, sociálne situovaná a aj podmienená, interpretovaná v rámci danej konvencie.

Odmietajúc konvenčný, tzv. mikroskopický model modernej biografie predpokladajúci, že hľadanie biografickej pravdy spočíva v hromadení verifikovaných detailov, faktov, ktoré „hovoria samy za seba“, Stanleyová tvrdí, že auto/biografie sú ideologickými zobrazeniami života, ktoré vytrhávaním z kontextu usilujú o nadsituáčne biografické „Ja“. Na základe vlastného písania biografii a teoretickej reflexie svojej skúsenosti spochybňuje Stanleyová tento model a namiesto neho zavádza „kaleidoskopický“ model (biografické „Ja“ vidíme ako zložitý, premenlivý vzor), ktorý spočíva v úsilí vidieť skúmaný subjekt vždy trochu inak: z iného uhla, v iných súvislostiach a vzťahoch, v nových konfiguráciách. Príklon ku kaleidoskopickému modelu neznamená podľa Stanleyovej ani tak rezignáciu na „pravdivú biografiiu o skutočnom X“, ale skôr zodpovedá cieľu vytvoriť sériu $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ čiže vytvoriť mnohosť verzií „Ja“, uchopiť „mnohosť právd“ závislých od perspektívy, interpretácie, ale nemenej aj od výberu faktov, pre ktorý sa biograf rozhodne, a od výberu textových prostriedkov, naračných štruktúr a pod.

V závere knihy si Stanleyová kladie otázku, či existuje niečo, čo by sa dalo označiť ako feministická auto/biografia, resp. jej teória. Naväzujúc na práce E. Jelinekovej, D. Stantonovej a ďalších teoretičiek, dochádza k názoru, že je odôvodnené hovoriť o feministickej autobiografii. Jej kánon sa však ešte iba rodí, pre jeho sformovanie je potrebná teoretické reflektovanie ženskej skúsenosti, pričom za určujúcu Stanleyová pokladá pozíciu útlaku; špecifickosť feministickej auto/biografie, ktorá sa odchyľuje od konvencií, nespočíva podľa nej len v epistemologickej ale aj v ontologickej rovine - ide najmä o rozdiel v spôsobe bytia a pre ten je relevantný fakt „útlaku“. Aj keď sa domnievam, že autorka sa v tomto ohľade dopúšťa istej redukcie problému (zdôrazňujúc na úkor jeho iných - vrátane bio-psychologických rozmerov - rozmer sociálny), množstvo podnetných myšlienok v monografii predstavuje nezanedbateľný príspevok k problematike písania biografie a autobiografie ako foriem textovej reprezentácie subjektu.

Etela Farkašová

Doc. Etela Farkašová, CSc., Katedra filozofie a dejín filozofie FF UK,
Šafárikovo nám. č. 6, 818 06 Bratislava, SR